

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.21>*О. С. Химченко*

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОРУПЦІЙНОГО ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Європейський напрям розвитку української державності зіштовхується з низкою проблем, одна з яких – високий рівень корупції, який з однієї сторони перешкоджає державі рухатись у обраному напрямі через безпосередні наслідки корупційної діяльності, а з іншої – гальмує євроінтеграційні процеси, оскільки масштаб даного явища є недопустимим в парадигмі існування обраного українським народом напрямку розвитку.

Одним із напрямів боротьби з корупційними злочинами є їх розслідування і притягнення винуватих до кримінальної відповідальності. На сьогоднішній день кримінальні провадження щодо корупційних злочинів викликають присклипливу увагу як зі сторони суспільства, так і зі сторони міжнародних партнерів. Дана боротьба демонструє одразу декілька напрямів підготовки держави до ризиків, які виникають через корупційні злочини: якість підготовки правоохоронних органів; внутрішню рішучість правоохоронних органів боротись з корупційними проявами (перш за все тими, що вчиняються вищим посадовим особам держави); принциповість антикорупційних правоохоронних органів; відсутність терпимості до корупції; готовність не тільки правоохоронних органів, але і державних інституцій загалом, до комплексної протидії як конкретним корупційним злочинам, так і системним проявам корупції в Україні. Більш того, необхідно розуміти те, що кримінальне покарання винних у вчиненні корупційних злочинів осіб – це один із небагатьох дієвих засобів для боротьби з корупційними проявами, адже важливим є реалізація принципу невідворотності покарання винних за вчинення корупційних злочинів. Саме реалізація відповідного принципу, незважаючи на комплексну проблему корупційних злочинів, сприяє ефективній боротьбі з корупцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти повноважень прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину в тих чи інших аспектах розглядалися наступними науковцями: Басиста І.В., Галаган В.І., Гринюк В.О., Кісліцина І.О., Удовиченко Ж.В., Цимбалістенко О.О. та інші.

Метою статті є виділення кримінальних процесуальних повноважень прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину та їх можливих особливостей.

Виклад основного матеріалу. Ключову роль у реалізації принципу невідворотності покарання відіграє прокурор. Про виключну роль прокурора свідчить і положення ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»: «спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство

з питань запобігання корупції» [1]. Звертаємо увагу, що серед зазначених органів законодавець органи прокуратури поставив на перше місце. Варто наголосити на тому, що прокурор приймає активну, ключову участь на кожній стадії кримінального провадження і від його професійності, а також наявного нормативного регулювання його кримінального процесуального статусу та системності змін до нього залежатиме законність та ефективність кримінального переслідування за корупційні злочини.

Саме тому нами досліджуються повноваження прокурора, які наявні у нього в кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів. Адже їх аналіз дозволить зробити висновок щодо ефективності наявних повноважень, а також надасть можливість запропонувати зміни для їх оптимізації з метою ефективнішої боротьби з корупційними злочинами.

Перед дослідженням повноважень прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно зауважити про відсутність законодавчо виділених явних спеціалізованих кримінальних процесуальних повноважень. Законодавець також не визначає окрему групу кримінальних процесуальних повноважень прокурора, який приймає участь у провадженні щодо корупційних злочинів. Це стосується як загальних органів прокуратури, так і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, незважаючи на окреме Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора, в якому визначаються головні засади та особливості функціонування Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [2].

Саме тому, характеризуючи кримінальні процесуальні повноваження, ми почнемо із загальних повноважень, не повний перелік яких закріплений у статті 36 КПК. «Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;
- 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 6) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- 7) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК» [3].

Перш за все, з огляду на відповідне положення, необхідно вказати на неточність у частині 2 статті 36 КПК, оскільки в ній вказуються повноваження прокурора, які в нього наявні під час проведення досудового розслідування у формі процесуального

керівництва досудовим розслідуванням, а фактично закріплені і ті повноваження, які змістовно виходять за межі досудового розслідування і не мають відношення до процесуального керівництва.

Що ж стосується кримінальних процесуальних повноважень прокурора, які наявні в нього у провадженні щодо корупційного злочину, то необхідно виділити наступні:

– *особливості початку досудового розслідування*. Згідно із статтею 214 КПК: «слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань» [2]. У вказаній нормі не наведений вичерпний перелік джерел інформації щодо вчиненого кримінального правопорушення, адже в протилежному випадку, зважаючи на спеціально-дозвільний принцип побудови кримінального процесу, законодавець обмежив би можливість початку досудового розслідування. Проте однозначно можна сказати, що щодо корупційних злочинів можливий такий вид повідомлення як отримання обґрунтованого Висновку Національного агентства з питань запобігання корупції. Відповідне положення закріплене у частині 7 статті 12 Закону України «Про запобігання корупції»: «у разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення [із змісту попередніх частин мається на увазі «іншого» – не адміністративного правопорушення] Національне агентство затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, вчиненого суддею, суддею Конституційного Суду України, обґрунтований висновок затверджує Голова Національного агентства або його заступник та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, а також інформує про факт затвердження такого висновку відповідно Вищу раду правосуддя або Голову Конституційного Суду України. Висновок Національного агентства є обов'язковим для розгляду, про результати якого воно повідомляється не пізніше п'яти днів після отримання повідомлення про вчинене правопорушення» [1].

З огляду на вказане положення можна зробити висновок про наявність серед можливих форм повідомлення про кримінальне правопорушення (повідомлення, заяви, скарги, звернення) ще й висновку Національного агентства з питань запобігання корупції. При цьому необхідно розуміти, що якщо відповідний висновок був надісланий прокурору, то він зобов'язаний його розглянути і надати інформацію про результати його розгляду. Важливим є також і те, що незважаючи на встановлені вимоги у статті 214 щодо невідкладного внесення даних до ЄРДР, але не пізніше 24 годин, строк для повідомлення НАЗК про результати розгляду висновку становить до 5 днів. Відповідний термін свідчить про необхідність не тільки внести данні щодо корупційного кримінального правопорушення до ЄРДР, які наявні у вис-

новку, і надати Витяг з ЄРДР, а також, проаналізувати інформацію, що міститься у висновку, та з обґрунтованою відповіддю надіслати повідомлення НАЗК, на що у прокурора є не більше 4 днів.

– наявність у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину такого суб'єкта кримінального процесу як викривача. Незважаючи на те, що НАЗК надає широкі повноваження щодо представництва і підтримки викривача, а у кримінальному провадженні саме слідчий безпосередньо з ним контактує, для прокурора участь та безпека викривача має пріоритетне значення. Це пояснюється особливостями інформації, які надає викривач, який по суті концентрує в собі ознаки таких процесуальних суб'єктів як заявник, свідок і конфіденційний співробітник. Вказана унікальність викривача свідчить про необхідність особливого захисту такої особи, а також про необхідність застосування кримінальних процесуальних засобів у провадженні, які значно обмежують права, свободи та інтереси осіб, а отже потребують погодження їх застосування з прокурором і дозволу слідчого судді. Більш того, зважаючи на засаду безпосередності дослідження доказів у суді, в якому прокурор здійснює підтримання державного обвинувачення, прокурор додатково зацікавлений у безпеці відповідного суб'єкта кримінального провадження.

Що ж стосується особливостей кримінальних процесуальних повноважень прокурора у випадку наявності викривача у кримінальному провадженні, то до них необхідно віднести наступні: необхідність внесення додаткової інформації, яка має відобразитись в обвинувальному акті (анкетні відомості викривача, і розмір пропонуваної винагороди викривачу); оцінка рівня допомоги викривача у розслідуванні корупційного злочину, оскільки від ступеня допомоги останнього залежить виплата йому винагороди; застосування до викривача заходів безпеки; надавати інформацію викривачу про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою або повідомленням.

– особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідна особливість має два прояви: тактичний, адже зважаючи на високу латентність корупційних злочинів для збирання доказів, що підтверджують обставини, передбачені статтею 91 КПК необхідно застосовувати типові для розслідування корупційних злочинів негласні слідчі (розшукові) дії у певних комбінаціях; процесуальний – можливість у випадку наявної обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації застосовувати таку негласну слідчу (розшукову) дію як моніторинг банківських рахунків.

– обмеженість кримінальних процесуальних повноважень, що пов'язано із обмеженнями окремих інститутів кримінального права, які стосуються, в тому числі, корупційних злочинів. Так, наприклад однією з форм закінчення досудового розслідування є звільнення особи від кримінальної відповідальності. Звільнення відбувається судом, однак лише прокурор (на відміну від інших форм закінчення досудового розслідування, де слідчий може прийняти рішення або скласти попередній процесуальний документ про закінчення досудового розслідування), встановивши підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, які передбачені розділом 9 Кримінального кодексу, а також отримавши згоду

підозрюваного на звільнення, складає відповідне клопотання. Однак законодавець обмежив можливість звільнення від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила корупційне правопорушення, з огляду на що прокурор обмежений в даному випадку у варіаціях доступних йому форм завершення кримінального провадження щодо корупційного злочину.

– *специфічні підстави для заміни прокурора у кримінальному провадженні стосовно корупційного злочину у разі неефективного здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.* Розглядаючи дану особливість необхідно згадати про положення частини 3 статті 37 КПК: «якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування» [3]. З огляду на вказане, необхідно зауважити про дві особливості: особливість повноважень у прокурора вищого рівня, який безпосередньо приймає рішення про заміну прокурора (незважаючи на можливий адміністративно-розпорядчий характер відповідних повноважень, вони мають і кримінальні процесуальні наслідки – змінюється процесуальний керівник у кримінальному провадженні, і криміналістичні – змінюється підхід до реалізації процесуального керівництва), а також те, щодо розслідування корупційного злочину ставляться дещо специфічні вимоги, які пояснюються значним суспільним, державним і зарубіжним інтересом до ходу і результатів проведеного розслідування. Відповідна особливість пов'язана із якісно відмінними особливостями кримінального провадження щодо корупційних злочинів, в порівнянні із кримінальними провадженнями стосовно інших видів злочинів. З цього приводу, наприклад в літературі виділяється особливості ефективного розслідування саме корупційних кримінальних правопорушень, які в себе включають наступні критерії: загальний економіко-фінансовий, спеціальний економіко-фінансовий, соціальний, кримінально-процесуальний [4, с. 177–178]. Звісно особливості ефективного розслідування неповною мірою характеризує наявну специфіку кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів, а лише розкриває окремі їх особливості.

У зв'язку із виділеною специфікою повноважень постає питання стосовно особливостей процесуального статусу прокурорів, які виконують свої функції у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину. Необхідно зауважити, що незважаючи на адміністративно-організаційні особливості структури органів прокуратури кримінальні процесуальні повноваження прокурорів не відрізняються, окрім можливості подання прокурорами вищого рівня, незважаючи на їх участь в провадженні, апеляційної, касаційної скарг, і заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами. Зазначені нами особли-

вості щодо кримінальних процесуальних повноважень пов'язані лише із кваліфікацією кримінального провадження.

У прокурорів в кримінальному провадженні єдині/однакові кримінальні процесуальні повноваження, окрім повноважень, що відносяться до різних рівнів органів прокуратури України. Це пояснюється, тим що прокурор у кримінальному провадженні має єдиний статус з чітко окресленими повноваженнями. Однак, незважаючи на це, законодавець активно вдосконалює кримінальне процесуальне законодавство, привносячи у нього окремі інститути, покликані ефективніше боротися з проявами окремих видів злочинності, в тому числі і корупційної. У зв'язку з чим в окремих випадках, в залежності від кваліфікації кримінального правопорушення, окремі кримінальні процесуальні повноваження прокурорів можуть відрізнятися від стандартних.

Висновки. Можна виділити наступні особливості кримінальних процесуальних повноважень прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину: особливості початку досудового розслідування; наявність такого суб'єкта кримінального процесу як викривача; особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій; обмеженість кримінальних процесуальних повноважень, що пов'язано із обмеженнями окремих інститутів кримінального права, які стосуються, в тому числі, корупційних злочинів, специфічні підстави для заміни прокурора у кримінальному провадженні стосовно корупційного злочину у разі неефективного здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Щодо можливих методів формування спеціальних повноважень, то необхідно виділити наступні:

- формування нових повноважень, відмінних від існуючих;
- обмеження існуючих повноважень;
- реалізація існуючих загальних повноважень у дещо видозміненій формі.

Література

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року, № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : Положення Офісу Генерального прокурора від 05 березня 2020 року, № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117#Text>
4. Сидорчук В.В. Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини. дис. ... д. філософ. 081 – Право. Одеса. 2022. 262 с.

Анотація

Химченко О. С. Кримінальні процесуальні повноваження прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину. – Стаття.

У статті було розглянуто важливу роль прокурора у боротьбі та запобіганні корупційних злочинів, шляхом забезпечення принципу невідворотності покарання. Були досліджені загальні повноваження прокурора. Вказано, що незважаючи на адміністративно-організаційні особливості структури органів прокуратури кримінальні процесуальні повноваження прокурорів не відрізняються, і в загальному у прокурорів в кримінальному провадженні наявні єдині/однакові кримінальні процесуальні

повноваження, окрім повноважень, що відносяться до різних рівнів органів прокуратури України. Це пояснюється, тим що прокурор у кримінальному провадженні має єдиний статус з чітко окресленими повноваженнями. Однак, законодавець активно вдосконалює кримінальне процесуальне законодавство, привносячи у нього окремі інститути, покликані ефективніше боротися з проявами окремих видів злочинності, в тому числі і корупційної. У зв'язку з чим в окремих випадках, в залежності від кваліфікації кримінального правопорушення щодо якого здійснюється кримінальне провадження, окремі кримінальні процесуальні повноваження прокурорів можуть відрізнятися від стандартних.

Було виділено наступні особливості кримінальних процесуальних повноважень прокурора у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину: особливості початку досудового розслідування; наявність такого суб'єкта кримінального процесу як викривача; особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій; обмеженість кримінальних процесуальних повноважень, що пов'язано із обмеженнями окремих інститутів кримінального права, які стосуються, в тому числі, корупційних злочинів, специфічні підстави для заміни прокурора у кримінальному провадженні стосовно корупційного злочину у разі неефективного здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Щодо можливих методів формування спеціальних повноважень, то необхідно виділити наступні: формування нових повноважень, відмінних від існуючих; обмеження існуючих повноважень; реалізація існуючих загальних повноважень у дещо видозміненій формі.

Ключові слова: прокурор, повноваження, особливості повноважень у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину, методи формування повноважень.

Summary

Khymchenko O. S. Criminal procedural powers of the prosecutor in criminal proceedings regarding the crime of corruption. – Article.

The article considered the important role of the prosecutor in combating and preventing corruption crimes by ensuring the principle of inevitability of punishment. The general powers of the prosecutor were examined. It is indicated that despite the administrative and organizational features of the structure of the prosecutor's office, the criminal procedural powers of prosecutors do not differ, and in general, prosecutors have the same/identical criminal procedural powers in criminal proceedings, except for the powers related to different levels of the prosecutor's office of Ukraine. This is explained by the fact that the prosecutor in criminal proceedings has a single status with clearly defined powers. However, the legislator is actively improving criminal procedural legislation, introducing into it separate institutions designed to fight more effectively with manifestations of certain types of crime, including corruption. In connection with this, in some cases, depending on the qualification of the criminal offense in respect of which criminal proceedings are being conducted, individual criminal procedural powers of prosecutors may differ from the standard ones.

The following features of the prosecutor's criminal procedural powers in criminal proceedings regarding the crime of corruption were highlighted: features of the initiation of a pre-trial investigation; the presence of such a subject of criminal proceedings as a whistleblower; peculiarities of conducting covert investigative (research) actions; the limitation of criminal procedural powers, which is connected with the limitations of certain institutions of criminal law, which concern, among other things, corruption crimes, specific grounds for replacing the prosecutor in criminal proceedings related to a corruption crime in case of ineffective supervision of the observance of laws by the prosecutor during the pre-trial investigation.

Regarding the possible methods of formation of special powers, it is necessary to highlight the following: formation of new powers, different from the existing ones; limitation of existing powers; implementation of existing general powers in a slightly modified form.

Key words: prosecutor, powers, features of powers in criminal proceedings regarding the crime of corruption, methods of forming powers.